

4. Dynamika rozvytku dytjachogo spivavtorstva na pochatkovomu etapi navchannja (systema rozvyval'nogo navchannja D. B. El'konina – V. V. Davydova) / O. M. Kondratjuk, I. M. Tolmachova, Z. I. Shylkunova // Pedagogika ta psyhologija : zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrai'ny, Harkiv. derzh. ped. un-t im. G. S. Skovorody. – Harkiv : OVS, 2002. – Vyp. 22. – S. 35-39.
5. Jel'chaninova T. M. Vyvchennja osoblyvostej adaptacii' pershoklasnykiv asociatyvnym metodom [Elektronnyj resurs] / T. M. Jel'chaninova. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psyhol/2010_35/04.html. – Nazva z ekrana.
6. Lugovyh T. A. Diagnostika adaptacii' pervoklassnikov k shkole [Elektronnyj resurs] / T. A. Lugovyh // Festival' pedagogicheskikh idej "Otkrytyj urok". – Rezhym dostupa: <http://festival.1september.ru/articles/511644/>. – Nazvanie s jekrana.
7. Sorokina V. V. Psihologicheskoe neblagopoluchie detej v nachal'noj shkole. Diagnostika i puti preodolenija / V. V. Sorokina. – M. : Genezis, 2005. – 191 s.
8. Uchebnaja dejatel'nost' mladshogo shkol'nika: diagnostika i korekcija neblagopoluchehja : kn. dlja uchitelej differencirovannyh kl. / V. P. Gaponov, V. A. Georgievskaja, Ju. Z. Gil'buh i dr. ; pod red. Ju. Z. Gil'buha. – M. : VIPOL, 1993. – 96 s.
9. Shintar' Z. L. Vvedennja v shkil'ne zhyttja : navch.-metod. posib. / Z. L. Shintar'. – Grodno : GrGU, 2002. – 119 s.
10. Jurchenko I. S. Social'naja adaptacija detej k shkole / I. S. Jurchenko // Problemy psihologicheskoi adaptacii lichnosti v raznyh vidah zhiznedejatel'nosti : materialy Vseukr. nauch.-prakt. konf. molodyh nauch. sotrudnikov, 13 apr. 2009 g. – Odessa : SMIL, 2009. – 274 s.
11. Psychology: frontiers and applications / Michael W. Passer, Ronald E. Smith. – 1st ed. Chapter 10. Emotion, Stress, and Health.
12. Talks to Teachers on Psychology: And to Students on Some of Life's Ideals. / W. James. – Manor. Rockville, Maryland, 2008.
13. The Child: infants and children / Nancy J. Cobb. – Mayfield Publishing Company. Mountain View, California. London-Toronto.
14. The comparative development of adaptive skills: Evolutionary implications / ed. By E. S. Gollin-Hillsdale (N. J.). – London : Lawrence Erlbaum Assoc., 1985.

Kriukova L.V. CRITERIA FOR FORMATION OF THE PECULIARITIES OF THE EMOTIONAL SPHERE OF JUNIOR SCHOOLCHILD

The article is devoted to the analysis of the main criteria for the formation of the emotional sphere and emotional comfort of the younger student. It was generalized the issue of emotions as a psychological category in scientific and methodological literature. It was studied the main ways of formation and flow of emotional processes of the junior pupils. The question of expediency of introduction of correctional-developing programs for improvement of process of adaptation of the first-grader. The prospect of the further direction of the research on the ways of forming the emotional sphere has been determined. The conclusion of this work was that: the more positive development of the emotional sphere is, the better process of adaptation to the school study will be. And Psychologists together with teachers and parents should pay attention to this fact.

The plans for the continuation of the experiment are to examine the level of anxiety and its influence on the process of adaptation to school and to do the diagnostic of adaptive capacity of the first-graders, based on the study of the individual characteristics of the child.

Key words: *emotional sphere, emotional process, emotional comfort, psychological category, adaptation process, school, pupils.*

УДК 159.922.8:[159.942:159.925]–057.875

І.В. КРЯЖ, Н.В. ГРАНКІНА-САЗОНОВА

ДОВІРА Й ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРЕДИКТОРИ ОСОБИСТІСНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

В статті проводиться теоретичний та емпіричний аналіз характеру взаємозв'язків показників психологічного благополуччя та життєстійкості особистості з довірою та емоційним інтелектом. Для вивчення емоційного інтелекту був застосований тест Дж. Мейера, П. Селовея та Д. Карузо MSCEIT v.2.0 в адаптації О. О. Сергієнко й І. І. Ветрової. За допомогою методів множинної регресії та моделювання структурними рівняннями доведені гіпотези щодо медіації: зв'язок довіри з психологічним благополуччям особистості опосередкований життєстійкістю; вплив емоційного інтелекту на змінні позитивного функціонування особистості опосередкований довірою до себе.

Ключові слова: *психологічне благополуччя, благополуччя особистості, життєстійкість, емоційний інтелект, довіра, позитивне функціонування особистості.*

В статье проводится теоретический и эмпирический анализ особенностей взаимосвязи показателей личностного благополучия с доверием и эмоциональным интеллектом. Для изучения эмоционального интеллекта был применен тест Дж. Мэйера, П. Сэловея и Д. Карузо MSCEIT v.2.0. в адаптации Е.А.Сергиенко

и И.И. Ветровой. С помощью методов множественной регрессии и моделирования структурными уравнениями доказаны гипотезы медиации: связь доверия с психологическим благополучием личности опосредована переменной жизнестойкости; влияние эмоционального интеллекта на переменные позитивного функционирования личности опосредовано доверием к себе.

Ключевые слова: психологическое благополучие, благополучие личности, жизнестойкость, эмоциональный интеллект, доверие, позитивное функционирование личности.

Постановка проблеми. Благополуччя особистості є однією з найважливіших проблем і завдань сучасної психології. Починаючи з середини минулого століття психологи розглядають явище психологічного благополуччя особистості на протиположному підході до вивчення особистості з боку хвороби. Представники позитивної психології помітили, що для відчуття щастя людині недостатньо відсутності захворювань і проблем. Популярності набуває саме поняття благополуччя, яке розуміється як «багатофакторний конструкт, що представляє складний взаємозв'язок культурних, соціальних, психологічних, фізичних та духовних факторів» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бредберн Н. ввів поняття «психологічне благополуччя», позначивши його як суб'єктивне відчуття щастя та задоволеності життям. К. Ріфф визначила суб'єктивне благополуччя як «позитивне функціонування особистості» [1]. К. Ріфф розробила концепцію психологічного благополуччя як базового конструкта, що відображає суб'єктивне сприйняття особистістю повноти свого функціонування по відношенню до потенційно можливого, а також структурну модель психологічного благополуччя, що включає такі параметри як: самоприйняття, особистісний ріст, автономія, компетентність в керуванні середовищем, позитивні відносини з оточуючими та наявність життєвих цілей. Ця концепція психологічного благополуччя спирається на уявлення гуманістичної психології про особистість та її розвиток, про цінності самореалізації, розкриття потенціалу, слідування внутрішній природі людини. Тому її відносять до евдемоністичних теорій психологічного благополуччя. Поряд з поняттям «психологічне благополуччя» в психологічній літературі використовуються терміни суб'єктивне благополуччя, особистісне благополуччя, щастя та інші, що перетинаються за своїм смисловим змістом. Н. А. Батурін та співавтори пропонують характеру, ніж суб'єктивне та психологічне благополуччя» [1, с. 5]. Ще одним близьким поняттям є життєстійкість як особистісна характеристика, що дозволяє переживати зовнішні труднощі завдяки системі внутрішніх переконань про себе, про оточуючий світ та про свої відносини зі світом. Вона включає в себе три компоненти: залученість (як захоплення власною діяльністю, життям), контроль (як переконання в тому, що я як особистість можу впливати на події мого життя) та прийняття ризику (смівливість вживати активні дії, невидлячись на усвідомлення ризику зазнати невдачі).

Багато робіт доводять позитивний зв'язок емоційного інтелекту особистості з психологічним благополуччям [13; 15; 17]. Д. Гоулман в своїй теорії емоційної компетентності, заснованої на ранніх роботах Д. Майера та П. Селовея, робить акцент на емоційному інтелекті як основоположній рисі особистості для досягнення успіху в будь-якій сфері життя. Д. Майер та П. Селовея розглядають емоційний інтелект як «здатність сприймати та виражати емоції, асимілювати емоції та думки, а також регулювати емоції (свої власні та інших людей)» [7, с. 7]. Виявлений також взаємозв'язок між рівнем емоційного інтелекту та життєстійкістю [5]. Уміння усвідомлювати свої емоції, виражати їх адекватно ситуації та впливати на свій емоційний стан допомагає в критичних ситуаціях знаходити внутрішню опору, психічні ресурси у вигляді сенсу та цінностей, бачити позитивні боки у труднощах. Це дозволяє зберігати стійкість та відчуття особистісного благополуччя. А вміння впізнавати емоції інших людей та впливати на них дозволяє отримувати соціальну підтримку, впливаючи на оточуюче середовище. Таким чином, емоційний інтелект підтримує суб'єктивне благополуччя та життєстійкість особистості. Однак, для того, щоб спиратися на свої здібності у сфері емоційного інтелекту, особистості необхідно мати довіру до себе, щоб приймати ризик – довіру до світу, отримувати підтримку – довіру до інших людей. Довіра – ще одна дуже важлива змінна у формуванні особистісного благополуччя.

Довіра людини до світу, до інших людей та до себе є важливою основою її взаємовідносин з оточенням та проявлення себе як особистості в різних аспектах. Закладаючись в ранньому дитинстві (Е. Еріксон, Л. Марчер), воно впливає на сприйняття людиною світу як безпечного місця, де можна себе проявляти, пред'являти свої відчуття, задовольняти свої потреби, або небезпечного, такого, до котрого необхідно придивитися перш ніж показати себе [9; 11]. В психології довіра розглядається в різних ключах: як **установка** на відсутність загрози, як **почуття** безпеки при взаємодії з середовищем, як **відношення** до світу, соціуму, іншої людини чи до самого себе [3; 8]. Базова довіра стає важливою складовою взаємодії людини зі світом та подальшого формування особистості [9; 11]. Довіра/недовіра до людей буде впливати на засоби встановлення контактів з оточуючими, а довіра/недовіра до себе – важлива частина позитивного функціонування особистості. Дослідження вказують на взаємозв'язок різних форм соціальної довіри та психологічного благополуччя [14], довіри до себе та життєстійкості [2].

Формулювання цілей статті. В даній роботі ми звертаємося до психологічного благополуччя в евдемоністичному розумінні та життєстійкості як показників особистісного благополуччя, пов'язаного з позитивним функціонуванням особистості. В центрі нашого розгляду – проблема предикторів особистісного благополуччя, таких як емоційний інтелект та довіра. Ми вважаємо, що як відношення, довіра сприяє життєстійкості: довіряючи собі та середовищу, людині легше проявляти залученість, контроль (як довіра тому,

що людина здатна обирати свій шлях) та прийняття ризику (з довірою до того, що будь-який результат принесе свій досвід). А впливаючи на життєстійкість, довіра опосередковано підтримує й суб'єктивне благополуччя. Як базове почуття, довіра пов'язана з розвитком емоційного інтелекту, що, в свою чергу, має важливе значення для позитивного функціонування особистості.

Виклад основного матеріалу статті. З ціллю уточнення взаємовідносин довіри та емоційного інтелекту з показниками позитивного функціонування особистості було проведено емпіричне дослідження.

Завдання дослідження:

- вивчити взаємозв'язки характеристик особистісного функціонування з вираженістю довіри й особливостями емоційного інтелекту;
- використовуючи методи множинної регресії та моделювання структурними рівняннями, перевірити моделі опосередкованого зв'язку психологічного благополуччя і довіри з життєстійкістю особистості в якості медіатора;
- перевірити моделі опосередкованого зв'язку емоційного інтелекту та позитивного функціонування особистості з довірою в якості медіатора.

Гіпотези дослідження:

- Зв'язок довіри з психологічним благополуччям особистості опосередкований змінною життєстійкістю.
- Вплив емоційного інтелекту на змінні позитивного функціонування особистості опосередкований довірою.

Вибірку склали студенти 4 курсу факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Вибірка з 54 чоловік в основному представлена дівчатами – 48, вік респондентів – 20-21 рік.

Методи дослідження. Для визначення показників позитивного особистісного функціонування використовувались «Шкала психологічного благополуччя» К.Ріфф в адаптації Т. Д. Шевеленкової та П. П.Фесенко [10] і тест життєстійкості С. Мадді в модифікації Є. Н. Осіна та О. І. Рассказової (24 пункти) [6]. Для вивчення емоційного інтелекту (надалі – EI) було застосовано тест Дж.Мейера, П.Селовея і Д.Карузо MSCEIT v.2.0. в адаптації О. О. Сергієнко та І. І. Ветрової [7]. В рамках даного дослідження до аналізу було включено наступні показники: ідентифікація емоцій, використання емоцій у вирішенні проблем, розуміння й аналіз емоцій, свідоме управління емоціями, загальний показник EI. Для визначення рівня довіри були використані методика вивчення довіри/недовіри до світу, іншим людям, до себе А. Б. Купрейченко та рефлексивний опитувальник рівня довіри до себе Т. П. Скрипкиної [3]. За допомогою першої методики виявлявся загальний показник довіри, а також три субшкали – довіра до світу, до інших людей, до себе. За другою методикою на основі 11 пунктів розраховувався один загальний показник довіри до себе (α -Кронбаха=0,73). Статистична обробка даних проводилась в програмі StatSoft Statistica v6.0 і включала перевірку нормальності розподілу даних, кореляційний аналіз даних (методи Пірсона та Спірмена), множинний регресійний аналіз і моделювання структурними рівняннями (оцінка компонентів здійснювалась за методом ADFG – «асимптотично вільному від розподілу», рекомендованому при роботі з малими вибірками та при значному відхиленні розподілу від нормального [16]).

Основні результати дослідження. Перевірка на нормальність розподілу, проведена за допомогою теста Колмогорова-Смірнова та Ліллієфорса і W-тесту Шапіро-Уїлкса, показала, що емпірично виявлений розподіл відрізняється від нормального тільки для значень загальної шкали емоційного інтелекту та шкал використання емоцій і керування емоціями. Розподіл всіх інших змінних, отриманих у дослідженні, відповідало нормальному вигляду. Виходячи з цього, для аналізу кореляційних зв'язків загального показника емоційного інтелекту та показників використання емоцій і керування емоціями зі всіма іншими змінними був застосований непараметричний метод – коефіцієнт кореляції Спірмена, в інших випадках застосовувався коефіцієнт кореляції Пірсона.

Довіра як предиктор психологічного благополуччя особистості Коефіцієнти кореляції загальних показників за всіма використаними методиками представлені в табл.1.

Таблиця 1

Матриця інтеркореляцій основних показників

	ЕІ	Д	ДС	Ж	ПБ
Емоційний інтелект (ЕІ)	1	0,32*	0,13	0,17	0,31*
Довіра – загальний показник (Д)	0,32*	1	0,58***	0,60***	0,43**
Довіра до себе – інтегральне (ДС)	0,13	0,58***	1	0,69***	0,60***
Життєстійкість (Ж)	0,17	0,60***	0,69***	1	0,68***
Психологічне благополуччя (ПБ)	0,31*	0,43**	0,60***	0,68***	1

Примітка: *** – $p < 0,0001$; ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$.

Як і очікувалось, рівень психологічного благополуччя тісно пов'язаний з рівнем життєстійкості особистості (0,68). При цьому обидва показники позитивного функціонування тісно пов'язані з довірою до себе (0,6 та 0,69) і загальним рівнем довіри (0,43 та 0,60).

Для того, щоб прояснити характер зв'язку довіри з життєстійкістю та психологічним благополуччям, було проведено множинний регресійний аналіз. Як відмічають Р. Барон і Д. Кенні, регресійний аналіз пропонує

просту та наочну перевірку гіпотез про опосередкований зв'язок між змінними [12]. Були побудовані регресійні функції залежності психологічного благополуччя від життєстійкості та довіри. У перших двох кроках були розраховані, як це показано на рис.1, два регресійні рівняння для загального показника психологічного благополуччя: з довірою як предиктором (шлях "a") та з загальним показником життєстійкості як предиктором (шлях "b"). На третьому кроці було побудовано рівняння регресії для психологічного благополуччя з двома предикторами – життєстійкістю та довіра (шлях "c"), тобто одночасно розглядалась регресія ПБ на Ж при контролі Д і регресія ПБ на Д при контролі Ж. Результати регресійного аналізу, проведеного окремо для двох моделей – з показником загальної довіри та показником довіри до себе, представлені на рис. 2 та 3. Як впливає з рис.2, життєстійкість практично повністю опосередковує зв'язок загальної довіри з психологічним благополуччям за методикою К. Ріффа: бета-коефіцієнт при контролі життєстійкості наближається до нуля. Зв'язок довіри до себе з психологічним благополуччям опосередкований життєстійкістю хоча й частково, але значимо за z-критерієм ($p < 0,01$).

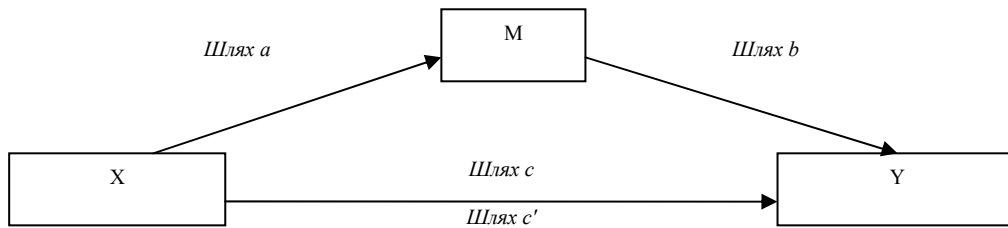

Рис. 1. Схема перевірки моделі медіації

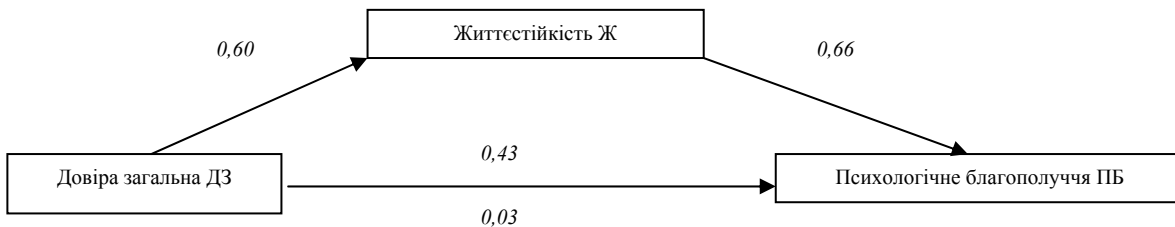

Рис. 2. Результати перевірки моделі медіації з загальним показником довіри (в дужках вказані бета-коефіцієнти)

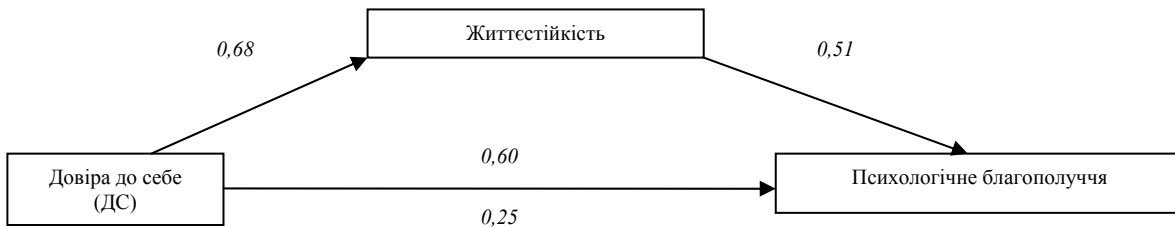

Рис. 3. Результати перевірки моделі медіації з показником довіри до себе (в дужках вказані бета-коефіцієнти)

Враховуючи опосередкований характер зв'язку обох показників довіри з психологічним благополуччям, нами була перевірена модель, що включає довіру особистості як латентну змінну, яка пояснює значення загальної шкали довіри й інтегрального показника довіри до себе (рис. 4). В цілому модель отримала підтвердження, хоча два з показників відповідності – на критичному рівні (індекси RMSEA та AGFI). Враховуючи нечисленність вибірки, можна сказати, що питання про придатність даної моделі для опису досліджуваних психологічних феноменів залишається відкритим. Разом з тим, гіпотеза про те, що вплив довіри на психологічне благополуччя опосередковане життєстійкістю, в цілому підтвердилась. Інакше кажучи, зміцнення довірчого відношення до себе та до оточення підвищує життєстійкість особистості, що, в свою чергу, сприяє її психологічному благополуччю.

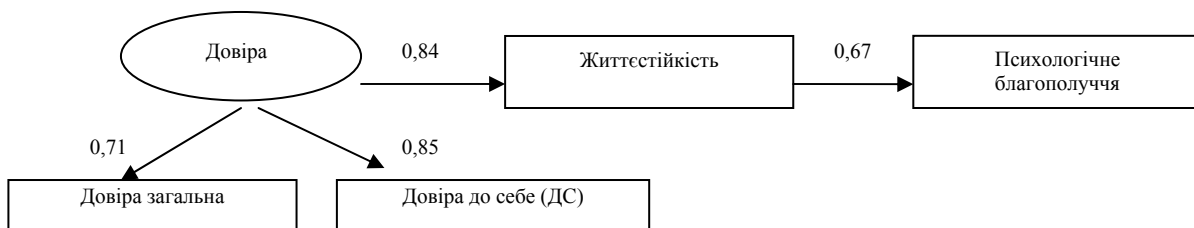

Рис. 4. Структурна модель, що описує зв'язки довіри до себе, життєстійкості та психологічного благополуччя (зв'язки значимі при $p < 0,001$). Показники придатності: $\chi^2/df=2,6/2$; $p=0,27$; RMSEA 0,075; GFI 0,98; AGFI 89.

Емоційний інтелект і позитивне функціонування особистості

Застосування непараметричного коефіцієнта кореляції показало, що емоційний інтелект значимо пов'язаний з довірою і психологічним благополуччям особистості (табл.1). Однак за результатами регресійного аналізу загальний показник ЕІ не регресує значимо до жодного з досліджуваних показників. Разом з тим, включення та аналіз шкал ЕІ показало значимі зв'язки показників ідентифікації емоцій і розуміння емоцій з показниками довіри, насамперед – із субшкалою довіри до себе та інтегральним показником рефлексивного опитувальника довіри до себе. Оскільки обидва ці показники довіри значимо корелюють з обома показниками позитивного функціонування особистості – життєстійкістю та психологічним благополуччям, нами була побудована та перевірена структурна модель, що представлена на мал. 5.

Модель, згідно якої довіра до себе виступає в якості медіатора між здатністю орієнтуватися в емоціях та вираженістю позитивного функціонування особистості, отримала підтвердження за всіма індексами придатності. Це дає підстави припускати, що емоційна компетентність, що проявляється в ідентифікації та розумінні емоцій, зміцнює довіру особистості до себе як суб'єкта соціальних взаємодій, що, в свою чергу, стає важливою передумовою для позитивного функціонування особистості.

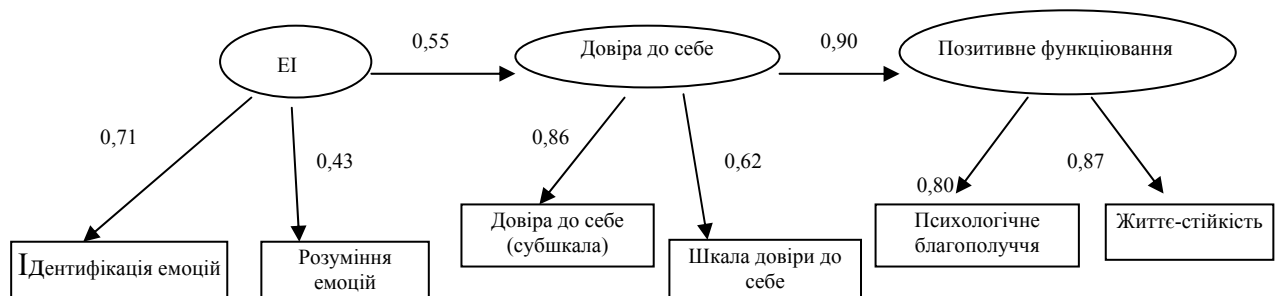

Рис. 5. Структурна модель, що описує зв'язки емоційного інтелекту (ЕІ), довіри до себе та психологічного благополуччя (зв'язки значимі при $p < 0,001$). Показники придатності: $\chi^2/df=4,2/7$; $p=0,76$; RMSEA 0; GFI 0,98; AGFI 0,942

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволяє наблизитись до розуміння психологічних закономірностей, що стоять за феноменологією позитивного функціонування особистості. Показано, що довіра як прийняття того, що відбувається, і визнання себе в якості суб'єкта власного життя є важливою передумовою життєстійкості як здатності справлятися зі складними життєвими обставинами та умови психологічного благополуччя особистості. В контексті соціальних взаємодій однією з важливих умов зміцнення довіри до себе виступає емоційна компетентність особистості. При цьому довіра до себе як соціальна емоція, як самоприйняття, що спонукає до реалізації свого потенціалу, є сполучною ланкою між емоційним інтелектом та переживанням особистісного благополуччя. Найближчою перспективою позначеного в даній роботі напрямку досліджень є перевірка розглянутих нами структурних моделей на більш численних вибірках, що дають можливість враховувати вікову динаміку та професійну специфіку.

Список використаних джерел

1. Батурич Н. А. Теоретическая модель личностного благополучия / Н. А. Батурич, С. А. Башкатов., Н. В. Гафарова // Вестн. ЮУрГУ. Серия. Психология. – 2013. – Т. 6, № 4. – С. 4 – 14.
2. Ватолина А. И. Особенности взаимосвязи доверия к себе, жизнестойкости и самоорганизации деятельности у инновационно-ориентированных молодых людей / А. И. Ватолина // Сибир. психолог. журн. – 2009. – № 4 – С. 45 – 47.
3. Ильин Е. П. Психология доверия / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2013. – 288 с.
4. Козьмина Л. Б. Динамика психологического благополучия личности студентов-психологов : дис. ... канд. психолог. наук / Л. Б. Козьмина. – Иркутск, 2014.
5. Краснополянская Н. С. Взаимосвязь эмоционального интеллекта и жизнестойкости студентов ВУЗа / Н. С. Краснополянская // Вестн. Брянск. гос. ун-та. – 2012. – № 1 (2). – С. 150 – 154.
6. Осин Е. Н. Факторная структура краткой версии Теста жизнестойкости / Е. Н. Осин // Организац. психология. – 2013. – Т. 3, № 3. – С. 42-60.
7. Сергиенко Е. А. Тест Дж. Мэйера, П. Сэловея и Д. Карузо Эмоциональный интеллект MSCEIT v. 2.0. Руководство / Е. А. Сергиенко, И. И. Ветрова. – М. : Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2010. – 176 с.
8. Скрипкина Т. П. Психология доверия : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Т. П. Скрипкина. – М. : Академия, 2000 – 264 с.
9. Телесная психотерапия. Бодинамика : [пер. с англ.] / ред.-сост. В. Б. Березкина-Орлова. – М. : АСТ : АСТ Москва, 2010. – 409 с.
10. Шевеленкова Т. Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследований) / Т. Д. Шевеленкова, П. П. Фесенко // Психолог. диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95-123.
11. Эриксон Э. Г. Детство и общество / Э. Г. Эриксон ; пер. [с англ.] и науч. ред. А. А. Алексеев. – СПб. : Летний сад, 2000.
12. Baron R.M. The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations / R. M. Baron, D. A. Kenny // Journal of Personality and Social

- Psychology. – 1986. – 51(6). – P. 1173-1182.
13. Carmeli A. "The relationship between emotional intelligence and psychological well-being" / A. Carmeli, M. YitzhakHalevy, J. Weisberg // Journal of Managerial Psychology – 2009 – Vol. 24, Iss. 1. – P. 66 – 78.
 14. Helliwell J. F. "Trust and wellbeing" / J. F. Helliwell, S. Wang // International Journal of Wellbeing. – 2011. – 1(1) – P. 42-78.
 15. Shaheen S. "Emotional Intelligence In Relation To Psychological Well-Being among Students" / S. Shaheen, H. Shaheen // International Journal of Indian Psychology. – 2016. – Vol. 3, Iss. 4. – No. 63.
 16. Steiger J.H. Моделирование структурными уравнениями: Statistica. Глава 11 / J.H. Steiger. – StatSoft, 1995. – С. 3535–3698.
 17. Zeidner M. "The Emotional Intelligence, Health, and Well-Being Nexus: What Have We Learned and What Have We Missed?" / M. Zeidner, G. Matthews, R. D. Roberts // Applied Psychology: Health and Well-Being – 2012. – Vol. 4, Iss. 1. – P. 1–30.

References

1. Baturin N. A. Teoreticheskaja model' lichnostnogo blagopoluchija / N. A. Baturin, S. A. Bashkatov., N. V. Gafarova // Vestn. JuUrGU. Serija. Psihologija. – 2013. – T. 6, № 4. – S. 4 – 14.
2. Vatolina A. I. Osobennosti vzaimosvjazi doverija k sebe, zhiznestojkosti i samoorganizacii dejatel'nosti u innovacionno-orientirovannyh molodyh ljudej / A. I. Vatolina // Sibir. psiholog. zhurn. – 2009. – № 4 – S. 45-47.
3. Il'in E. P. Psihologija doverija / E. P. Il'in. – SPb. : Piter, 2013. – 288 s.
4. Koz'mina L. B. Dinamika psihologicheskogo blagopoluchija lichnosti studentov-psihologov : dis. ... kand. psiholog. nauk / L. B. Koz'mina. – Irkutsk, 2014.
5. Krasnopol'skaja N. S. Vzaimosvjaz' jemocional'nogo intellekta i zhiznestojkosti studentov VUZa / N. S. Krasnopol'skaja // Vestn. Brjansk. gos. un-ta. – 2012. – № 1 (2). – S. 150 – 154.
6. Osin E. N. Faktornaja struktura kratkoj versii Testa zhiznestojkosti / E. N. Osin // Organizac. psihologija. – 2013. – T. 3, № 3. – S. 42-60.
7. Sergienko E. A. Test Dzh. Mjejera, P. Sjeloveja i D. Karuzo Jemocional'nyj intellekt MSCEIT v. 2.0. Rukovodstvo / E. A. Sergienko, I. I. Vetrova. – M. : Izd-vo «In-t psihologii RAN», 2010. – 176 s.
8. Skripkina T. P. Psihologija doverija : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij / T. P. Skripkina. – M. : Akademiya, 2000 – 264 s.
9. Telesnaja psihoterapija. Bodinamika : [per. s angl.] / red.-sost. V. B. Berezkina-Orlova. – M. : AST : AST Moskva, 2010. – 409 s.
10. Shevelenkova T. D. Psihologicheskoe blagopoluchie lichnosti (obzor osnovnyh koncepcij i metodika issledovanij) / T. D. Shevelenkova, P. P. Fesenko // Psiholog. diagnostika. – 2005. – № 3. – S. 95-123.
11. Jerikson Je. G. Detstvo i obshhestvo / Je. G. Jerikson ; per. [s angl.] i nauch. red. A. A. Alekseev. – SPb. : Letnij sad, 2000.
12. Jerikson Je. G. Detstvo i obshhestvo / Je. G. Jerikson ; per. [s angl.] i nauch. red. A. A. Alekseev. – SPb. : Letnij sad, 2000.
13. Baron R.M. The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations / R. M. Baron, D. A. Kenny // Journal of Personality and Social Psychology. – 1986. – 51(6). – P. 1173-1182.
14. Carmeli A. "The relationship between emotional intelligence and psychological well-being" / A. Carmeli, M. YitzhakHalevy, J. Weisberg // Journal of Managerial Psychology – 2009 – Vol. 24, Iss. 1. – P. 66 – 78.
15. Helliwell J. F. "Trust and wellbeing" / J. F. Helliwell, S. Wang // International Journal of Wellbeing. – 2011. – 1(1) – P. 42-78.
16. Shaheen S. "Emotional Intelligence In Relation To Psychological Well-Being among Students" / S. Shaheen, H. Shaheen // International Journal of Indian Psychology. – 2016. – Vol. 3, Iss. 4. – No. 63.
17. Steiger J.H. Моделирование структурными уравнениями: Statistica. Глава 11 / J.H. Steiger. – StatSoft, 1995. – С. 3535–3698.
18. Zeidner M. "The Emotional Intelligence, Health, and Well-Being Nexus: What Have We Learned and What Have We Missed?" / M. Zeidner, G. Matthews, R. D. Roberts // Applied Psychology: Health and Well-Being – 2012. – Vol. 4, Iss. 1. – P. 1–30.

Kryazh I.V., Grankina-Sazonova N.V. TRUST AND EMOTIONAL INTELLIGENCE AS PREDICTORS OF PERSONAL WELLBEING OF PSYCHOLOGY STUDENTS

In the article the theoretical and empirical analysis of the characteristics of the relations between the wellbeing index, trust and emotional intelligence is provided. Wellbeing is regarded in eudemonic approach, which means that the feelings of happiness and doing well are connected to the humanistic values of personal growth, self-realization and sense of life. To study the emotional intelligence the test created by J.Mayer, P.Salovey and D.Caruso MSCEIT v.2.0 adapted by E.A.Sergienko and I.I.Vetrova was used.

With the Multiple regression and Structural Equations Modeling the mediation hypotheses are proved: the relation between trust and psychological wellbeing is mediated by the hardiness variable; the influence of the emotional intelligence on the person's positive functioning variables is mediated by self-trust. It is shown that trust as acceptance

of what is happening and acknowledging oneself as a subject of own life is an important background for hardiness as capability to cope with difficult life circumstances and conditions of psychological wellbeing.

In the context of social interactions, emotional competence is one of important conditions of reinforcement of self-trust. Self-trust as a social emotion, as self-acceptance that motivates to realize one's own potential, is a connecting link between emotional intelligence and experiencing personal wellbeing. The necessity of further study of the described relations with more respondents to find out the age-related and profession-related peculiarities is stated.

Key words: *psychological wellbeing, personal wellbeing, hardiness, emotional intelligence, trust, positive functioning.*

УДК 316.6–058.862

В.В. КУЗЬМІН

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ВИНИКНЕННЯ, ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ СПІЛЬНОТИ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, ЇХ ІНТЕГРАЦІЯ В СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

Концептуалізація соціально-психологічних процесів виникнення, формування й розвитку спільноти дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, їх інтеграція в сучасне суспільство. В статті концептуалізовано та класифіковано соціальну групу сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; визначено механізми формування та розвитку даної соціальної спільноти; типологізовано основні проблеми та проаналізовано досвід вітчизняної наукової думки щодо інтеграції у суспільство дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Ключові слова: *соціальна спільність, сирота, заклади перебування, інтеграція.*

Концептуализация социально-психологических процессов возникновения, формирования и развития сообщества детей-сирот, детей лишенных родительской опеки, их интеграция в современное общество. В статье концептуализовано и классифицированы социальную группу сирот и детей, лишенных родительской опеки; определены механизмы формирования и развития данной социальной общности; типологизовано основные проблемы и проанализирован опыт отечественной научной мысли относительно интеграции в общество детей-сирот и детей лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: *социальная общность, сирота, учреждения пребывания, интеграция.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство можна уявити як велику сукупність соціальних груп та спільностей, серед яких найбільш безпорадною перед обличчям суспільства є група дітей сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. З кожним роком кількість цих осіб зростає, що сприяє формуванню та розвитку спільноти дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, яка є відмінною від дітей зі звичайних родин. Актуальність дослідження зумовлюють відповідні відмінності між підгрупами сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначення соціально-психологічних процесів їх формування та розвитку тощо. Відтак можна відзначити, що серед безлічі гострих соціально-психологічних проблем сучасності наявність у суспільстві дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та їх інтеграція в суспільство як повноцінних його членів є чи не найбільш складною та наболілою. Вона знаходить своє відображення на сторінках преси, у випусках новин, її постійно обговорюють в органах державної влади та місцевого самоврядування різного рівня. Проте саме сирітство, як соціально-психологічний феномен, з'явилося не сьогодні, воно існувало і, ймовірно, буде існувати завжди. Нажаль, кількість дітей-сиріт та дітей позбавленого батьківського піклування в останні роки неухильно зростає у зв'язку з гібридною війною на сході нашої країни, політичною нестабільністю, економічною неоднорідністю та розшаруванням суспільства, появою значної кількості біженців, а також зростаючим зубожінням населення країни та збільшенням числа батьків, що мають девіантну поведінку, формуванням прошарку «професійних» жебраків, які використовують дітей у якості «інструменту» наживи тощо. Отже, сучасна соціально-економічна та військово-політична ситуація в Україні сприяє поширенню феномену сирітства.

Станом на 1 січня 2017 року в Україні зареєстровано 73 356 дітей, що мають статус дітей-сиріт, при цьому біля 74% з них є соціальні сироти, а саме – це діти з неблагополучних родин, що позбавлені батьківського піклування. У світі нараховується більше ніж 210 мільйонів дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. Як свідчить статистика Дитячого фонду ООН загальна кількість таких дітей, дітей із сирітським дитинством, складає понад 2 мільярди осіб [10, с. 65]. Багатолітня практична соціально-психологічна робота автора статті у профспілковій організації студентів, аспірантів та докторантів Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя) свідчить, що значна частина дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування має подвійні, а інколи і потрібні пільгові статуси, наприклад, коли особа є сиротою та інвалідом одночасно, інвалідом і постраждалим внаслідок аварії на ЧАЕС тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками дослідження проблем сирітства відбувається у напрямку соціальної та соціально-психологічної адаптації в таких закладах перебування як загальноосвітні школи-інтернати (Шкуркіна В. М., Артемчук І. В., Пушкар В. А., Хлебцевич К. В., Стратюк О. А., Дорогіна О. В., Покась В. П., Аблятипов А. С., Кунгурцева Л. В.); дитячі будинки для дітей-